

Особливості протистояння правопорушника й правоохоронця в різних умовах

Бондаренко В. В.¹, Пронтенко К. В.², Пронтенко В. В.², Михальчук Р.В.³

Національна академія внутрішніх справ¹

Житомирський військовий інститут імені С.П. Корольова Національного авіаційного університету²

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка³

Анотація:

Проведено аналіз та узагальнення знань щодо особливостей виникнення та перебігу ситуацій збройного зіткнення працівників правоохоронних органів та правопорушників. У дослідженні взяли участь 82 працівники практичних підрозділів органів внутрішніх справ, яким доводилось стикатись та затримувати злочинців, озброєних холодною зброєю. Опитування проводилось за спеціально розробленою анкетною. Встановлено, що працівники міліції недостатньою мірою володіють спеціальними теоретичними знаннями щодо особливостей поведінки правопорушників під час зіткнення з представниками закону й уміннями у визначенні ступеня небезпеки. Визначено сукупність факторів, які впливають на прийняття рішення правопорушником щодо нападу на правоохоронця. З'ясовано, що на рішення скоїти напад визначальний вплив чинять внутрішні фактори: психологічний стан правопорушника на момент зіткнення, його підготовленість та рівень мотивації.

Бондаренко В. В., Пронтенко К. В., Пронтенко В. В., Михальчук Р. В. Особенности противостояния правонарушителя и работника милиции в различных условиях. Проведен анализ и обобщение знаний относительно особенностей возникновения и хода ситуаций вооруженного столкновения сотрудников правоохранительных органов и правонарушителей. В исследовании приняли участие 82 работника практических подразделений органов внутренних дел, которым приходилось сталкиваться и задерживать преступников, вооруженных холодным оружием. Опрос проводился по специально разработанной анкете. Установлено, что у работников милиции сформирован недостаточный уровень специальных теоретических знаний, касающихся особенностей поведения правонарушителей при столкновении с представителями закона и умений в определении степени опасности. Определена совокупность факторов, влияющих на принятие решения правонарушителем относительно нападения на милиционера. Выяснено, что на решение совершить нападение определяющее влияние оказывают внутренние факторы: психологическое состояние правонарушителя на момент столкновения, его подготовленность и уровень мотивации.

Bondarenko V.V., Prontenko K.V., Prontenko V.V., Mihalchuk R.V. Features of opposition of offender and worker of militia under various conditions. An analysis and generalization of knowledge of features of origin and motion of situations of the armed collision of employees of law enforcement authorities and offenders is conducted. 82 workers of practical subdivisions of internal affairs organs took part in research between workers, who have already necessary to clash and detain criminals with a plain weapon. Canvassed on the specially developed questionnaire. It is set that for the workers of militia the insufficient level of the special theoretical knowledge of features of conduct of offenders and abilities of determination of degree of danger is formed. The aggregate of factors, influencing on a decision-making by an offender in relation to attacking militiaman is certain. It is found out that on a decision to accomplish an attack determining influence is rendered by internal factors: psychological state of offender in the moment of collision, his preparedness and level of motivation.

Ключові слова:

фактори, працівник, міліція, правопорушник, холодна, зброя.

фактори, работник, милиция, вооруженный, преступник, холодное, оружие.

factors, worker, militia, armed, criminal, cold, weapon.

Вступ.

Проблема систематизації знань щодо зіткнення з озброєним супротивником в реальних умовах лишається актуальною. Це пояснюється складністю піддати вивченню об'єкт дослідження в умовах непередбачуваності та різноманітності проявів різних факторів.

З метою підвищення ефективності підготовки спортсменів-єдиноборців рядом спеціалістів [2, 4] проводилось упорядкування теоретичних та практичних знань, які стосуються їх підготовки й поведінки під час виконання різноманітних техніко-тактичних дій. Розроблено різноманітні методики підготовки єдиноборців, які базувались на знаннях особливостей техніко-тактичних дій залежно від поведінки супротивника. Однак, дані дослідження проводились в умовах спортивних сутичок. Не достатньо уваги зверталось на систематизацію знань щодо поведінки озброєного та агресивно налаштованого супротивника під час реальних зіткнень, не враховувались ситуаційні фактори тощо. Перенесення знань зі спортивної теорії та практики в область протиріччя суб'єкт-суб'єктної діяльності в умовах ризику може не досягати свого позитивного ефекту. Умови, які виникають під час реальних зіткнень із правопорушником відрізняються від спортивних сутичок. Проявляються різні законо-

мірності щодо поведінки супротивника, які відповідно вимагають від працівника наявності спеціальних теоретичних знань, практичних умінь та навичок, а також розвитку спеціальних якостей.

Узагальнення знань щодо поведінки злочинця під час зіткнення з працівником міліції проводилось іншими авторами [1, 5]. Але вони ґрунтовно не досліджували мотиваційні, підготовчі, рухово-поведінкові характеристики, які є передумовою нападу на працівника міліції.

З метою удосконалення методики підготовки майбутніх правоохоронців до діяльності в умовах протистояння з озброєним правопорушником необхідно систематизувати знання в галузі психології поведінки особи; знання щодо поведінки супротивника в момент виконання підготовчих рухів перед нападом; знання, що стосуються зовнішнього прояву вибору дій при зіткненні з працівником міліції тощо. Для підвищення ефективності підготовки потрібно, щоб курсант оволодів системою знань щодо послідовності власних дій залежно від ступеня небезпеки. На основі набутих знань майбутні правоохоронці матимуть можливість будувати та корегувати власну поведінку, враховуючи дії супротивника.

Реалізація такого напряму стає можливою за умови переходу від роздрібності до цілісного сприйняття знань, що супроводжується узагальненням складових,

які стосуються поведінки правопорушника.

Робота виконана відповідно до зведеного плану НАВС за темою «Основні напрямки наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2010-2012 роки».

Мета, завдання роботи, матеріал і методи.

Мета роботи – з’ясувати особливості поведінки правопорушника в умовах зіткнення з працівником міліції.

Завдання:

- узагальнити знання, що стосуються особливостей поведінки правопорушника під час зіткнення з працівником міліції;
- провести опитування працівників правоохоронних органів, які піддавались нападу озброєного супротивника в реальних умовах;
- визначити та класифікувати фактори, які впливають на прийняття рішення правопорушником скоїти напад на працівника міліції.

Методи дослідження. Теоретичний аналіз та узагальнення літературних джерел, педагогічне спостереження, анкетування.

Результати дослідження.

Аналіз ситуацій збройного зіткнення працівників міліції та правопорушників показує, що в багатьох випадках правоохоронці не могли своєчасно та достовірно визначити подальшу поведінку затримованого. Це пояснюється тим, що вони недостатньою мірою володіли системою знань щодо поведінки правопорушника та дій, які передували нападу залежно від зовнішніх умов, наявності зброї та мотиваційного фактору.

Вченими [3, 5] доведено, що поведінка особи в більшості випадків, визначається мотиваційним фактором, але при цьому вплив чинять зовнішні умови. Залежно від їх поєднання та ступеня прояву, особа поводить по різному. Це стосується також поведінки правопорушника у ситуаціях, які передують контакту з представником закону.

З метою дослідження особливостей поведінки правопорушника було проведено опитування пра-

цівників органів внутрішніх справ (ОВС), яким доводилось стикатись з озброєними та агресивно налаштованими особами (n=82). Анкета складалась із 20 запитань, які стосувались умов збройного зіткнення, варіантів розгортання сутичок, зовнішнього прояву дій та мотивації правопорушника щодо нападу.

За результатами анкетування встановлено, що на прийняття рішення правопорушником скоїти напад на працівника міліції впливає ряд внутрішніх (75,7%) та зовнішніх факторів (24,3%) (рис.1). Сукупність зовнішніх факторів зображено нарис. 2. У їх складі слід виділити дві групи. До першої групи відносяться контрольовані фактори, які працівник міліції на основі знань може своїми діями корегувати для досягнення переваги в умовах, які передують збройній сутичці. Друга група – ситуаційні або некеровані фактори, до яких відносяться: час доби, освітленість місця зіткнення та погодні умови; наявність та вид зброї у сторін протистояння; дистанція між працівником та правопорушником на момент зіткнення; час візуального випередження на початку сутички.

Аналіз результатів анкетування показав, що поведінка правопорушника залежить від зовнішніх умов (освітленість, погодні умови) та часу доби. Встановлено, що майже у 60% ситуацій вони діють в умовах темряви. Темрява впливає не тільки на психологічну стійкість, але й на руховий процес у цілому. Вчені [1, 5] зауважують що під час зіткнення зі злочинцем в таких умовах, правоохоронці діють невпевнено і, навіть, розгублено. Слабка орієнтованість у незвичних умовах супроводжується втратою швидкості реакції, точності рухів [1, 6-10]. Умови темряви викликають психологічну та м’язову напругу, що у свою чергу впливає на стійкість виконання випереджаючих або захисних дій. Своєчасність рухового реагування в умовах темряви майже на два порядки нижча, ніж на освітленій місцевості [1, 4]. В 68% випадків, коли працівникам доводилось стикатись зі злочинцями в умовах темряви, їм вдавалось зникнути. З цього приводу В.І. Пліско (2008) відмічає, що час доби є основним

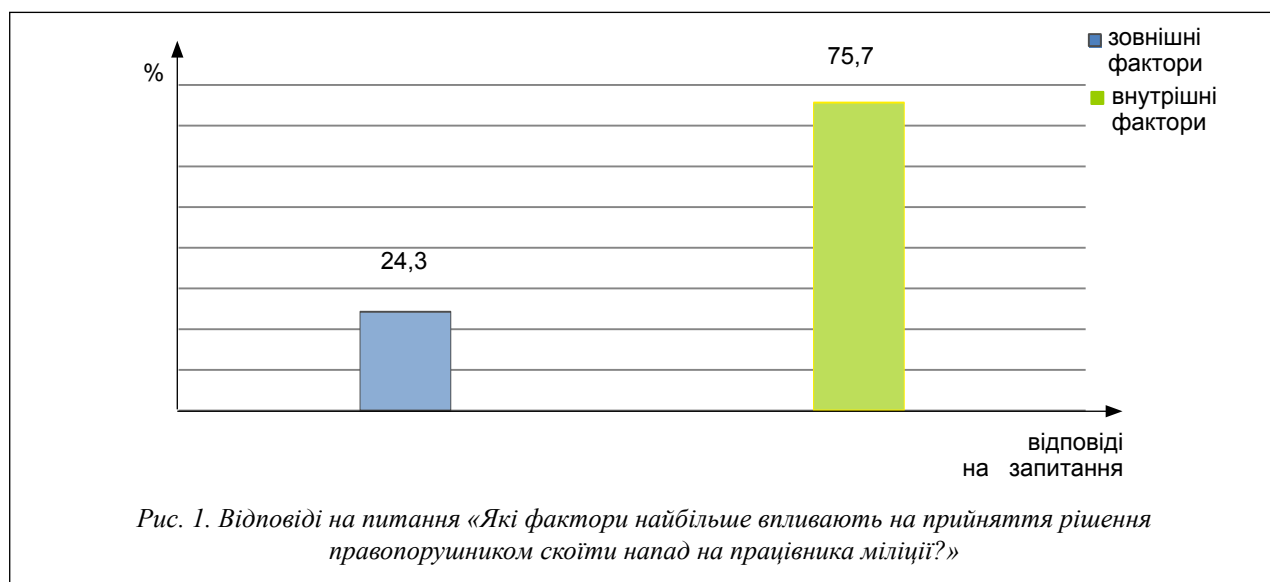

Рис. 2. Сукупність зовнішніх факторів, які чинять вплив на поведінку правопорушника під час зіткнення із працівником міліції

Рис. 3. Сукупність внутрішніх факторів, які чинять вплив на поведінку правопорушника під час зіткнення із працівником міліції

фактором, який впливає на динаміку розвитку ситуацій, які виникають несподівано.

Встановлено, що дії правопорушника щодо нападу визначаються часом візуального випередження на початку сутички (28,6%), відстанню між протиборчими сторонами в момент нападу (42,1%) та дистанцією, на якій відбулося зіткнення з працівником міліції (29,3%). Залежно від поєднання даних складових, в одних випадках порушник намагається зникнути (67,4%), в інших – нападає (32,6%). При переслідуванні на результат сутички значно впливає рівень фізичної підготовленості сторін протиборства (87,6%). Якщо супротивнику не вдається зникнути, то залежно від рівня мотивації, наявності зброї, він нападає (46,5%) або підкорюється (53,5%). Якщо в момент зіткнення кількість працівників міліції чисельно перевищує, то правопорушник діє обережно, намагається зникнути, нападає у разі переслідування. Якщо перевищує кількість правопорушників, то вони поводять себе більш впевнено. При вияві явної агресії зі сторони порушника, працівнику необхідно намагатися не провокувати особу до нападу.

Анкетування працівників міліції, яким під час виконання службових обов'язків доводилось стикатись зі злочинцями, озброєними холодною, показало, що на прийняття рішення скоїти напад визначальний вплив чинять внутрішні фактори (75,7%) (рис. 3). Серед їх сукупності слід виділити три основні блоки: психологічний стан супротивника на момент зіткнення; підготовленість супротивника; рівень мотивації.

На психологічний стан правопорушника під час зіткнення з працівником міліції впливають зовнішні ознаки підготовленості правоохоронця (52,7%) та їх кількість (47,3%). Про підготовленість правоохоронця свідчить виконання ним підготовчих рухів, які передують захисним діям – це витримання або збільшення дистанції, прийняття вигідного позиційного розташування відносно підозрілої особи, дістання зброї тощо.

В момент зіткнення з працівником міліції правопорушник візуально оцінює зовнішні умови, реакцію правоохоронця, при цьому враховує свої можливості для отримання переваги у випадку сутички, на що впливає розвиненість власних психофізичних якостей та сформованість умінь і навичок виконання прийомів нападу з використанням холодної зброї.

Встановлено, що спрямованість особи до виконання протиправних дій визначається мотиваційним фактором (88,3%), а потім умовами, в яких проходить діяльність (11,7%). Залежно від виду скоєного правопорушення, можливих психічних порушень, переконань чи дії фармакологічних речовин, мотивація супротивника щодо нападу буде відрізнятися.

Мотивація, яка спонукає правопорушника до нападу буває різного характеру, але, в основному, пов'язана з тим, що зустріч із правоохоронцем потенційно може призвести до подальшого його затримання та загрози отримання покарання. В результаті цього, під час візуальної фіксації появи працівника міліції, він при-

ймає рішення щодо виходу із такого положення. Якщо правоохоронець не виявив даної особи або не звернув увагу на її появу, то в таких випадках правопорушник намагається зникнути. Якщо ж працівник міліції візуально зафіксував підозрілу особу та почав до неї наближатися, то правопорушник приймає рішення щодо подальших дій. Аналіз досліджень у галузі психології [3] показує, що зміст мотивування дій та поведінки особи завжди залишатиметься суто індивідуальним та неповторним. Анкетування працівників практичних підрозділів дозволило виділити складові, які впливають на процес мотивації правопорушника до нападу, а саме: загроза затримання та отримання покарання (61,4%); можливість зникнути (22,7%); можливість вирішити ситуацію на свою користь, використовуючи при цьому зброю (8,9%); наявність та вид зброї у сторін протиборства (4,8%); психічні порушення та переконання (2,2%).

Прийняття рішення скоїти збройний напад зовні відображається у вигляді певних послідовних поведінково-рухових, часових та емоційних характеристик. Володіючи знаннями закономірностей прояву даних характеристик та враховуючи зовнішні фактори, є можливість прогнозувати дії підозрілої особи та будувати послідовність власних захисних дій.

За результатами анкетування з'ясовано, якщо підозрюваний відразу прийняв рішення атакувати, то залежно від його психічного стану й тактичних задумів можливі два основні варіанти розгортання збройної сутички. В одних випадках він спочатку не показує агресивних намірів, а потім, в сприятливий для цього момент, дістає ніж та виконує удар (59,7%). Більша ймовірність виникнення сприятливого моменту, коли працівник міліції неухважний та відволікається. Небезпечні моменти також виникали у ситуаціях, коли працівник не реагував на скорочення дистанції та нехтував позиційним розташуванням. Навіть при наявності вогнепальної зброї правоохоронець через часові обмеження не завжди встигав її застосувати.

В інших випадках правопорушник нападає відразу, без роздумів (40,3%). Агресивна поведінка з боку злочинця інколи є наслідком психічних порушень або дії різних фармакологічних речовин (наркотики, алкоголь). В такому стані особа здатна скоїти експресивний напад. При достатньому рівні підготовленості, у працівника є можливість за зовнішніми ознаками прогнозувати початок та спосіб нападу і відповідно відреагувати.

Слід відмітити, що до кожної конкретної ситуації необхідно підходити диференційовано, враховувати як зовнішні умови та мотивацію супротивника, так і просторово-часові параметри, підготовленість нападаючого й фактор несподіваності. Аналізуючи дані компоненти, правоохоронець корегує власні дії та приймає рішення щодо використання заходів фізичного впливу та знешкодження правопорушника.

Висновки.

На основі аналізу спеціальної літератури та анкетування працівників ОВС було з'ясовано особливос-

ті поведінки осіб протиборства під час їх зіткнення в різних умовах. Встановлено та схематично зображено сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають на прийняття супротивником рішення щодо нападу. До зовнішніх віднесено: фактори, контрольовані працівником, та ситуаційні (некеровані) фактори. Визначено, що на прийняття злочинцем рішення скоїти

напад визначальний вплив чинять внутрішні фактори, а саме: психологічний стан правопорушника на момент зіткнення, його підготовленість та рівень мотивації.

Перспективи подальших досліджень. Передбачається обґрунтувати та розробити ситуаційні моделі поведінки правопорушника під час зіткнення з працівником міліції.

Література:

1. Антоненко С. А. Формування рухових навичок рукопашного бою і психологічної стійкості майбутніх співробітників правоохоронних органів / С. А. Антоненко // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – Харків, 2005. – № 6–7. – С. 125–129.
2. Загорко І. П. Особливості відпрацювання психологічної стійкості у співробітників правоохоронних органів в процесі підготовки до ведення рукопашного поєдинку з озброєним злочинцем / І. П. Загорко // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – К. : РВВ КІВС, 2000. – № 5 – С. 225–227.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы : [учебное пособие] / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2003. – 508 с.
4. Колтунец М. И. Самооборона. Самоучитель / М. И. Колтунец. – Ростов на Дону : Феникс, 2003. – 416 с.
5. Узун Л. С. Теория и практика профессиональной подготовки курсантов вузов МВД России к действиям в экстремальных ситуациях : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.08 / Узун Леонид Спиридонович. – СПб., 1999. – 420 с.
6. Gary Liguori, Kassie Krebsbach, John Schuna Jr. Decreases in maximal oxygen uptake among army reserve officers' training corps cadets following three months without mandatory physical training. *International Journal of Exercise Science*. 2012, vol.5(4), pp. 354–359.
7. Nieuwenhuys A., Caljouw S.R., Leijsen M.R., Schmeits B.A.J., Oudejans R.R.D. Quantifying police officers' arrest and self-defence skills: does performance decrease under pressure? *Ergonomics*. 2009, vol.52, pp. 1460–1468. doi:10.1080/00140130903287981
8. Nieuwenhuys A., Oudejans R.R.D. Effects of anxiety on handgun shooting behavior of police officers: a pilot study. *Anxiety, Stress & Coping*. 2010, vol.23, pp. 225–233.
9. Nieuwenhuys A., Oudejans R.R.D. Training with anxiety: short- and long-term effects on police officers' shooting behavior under pressure. *Cognitive Processing*. 2011, vol. 12, pp. 277–288. doi:10.1007/s10339-011-0396-x
10. Oudejans R.R.D. Reality based practice under pressure improves handgun shooting performance of police officers. *Ergonomics*. 2008, vol.51, pp. 261–273. doi:10.1080/00140130701577435

Информация об авторах:

Бондаренко Валентин Владимирович
gurya@i.ua

Национальная академия внутренних дел
Соломенская площадь, 1, г. Киев, 03035, Украина

Пронтенко Константин Витальевич
prontenko-kostya@mail.ru

Житомирский военный институт имени С.П. Королева
просп. Мира, 22, г. Житомир, 10023, Украина

Пронтенко Василий Витальевич
prontenko-v@mail.ru

Житомирский военный институт имени С.П. Королева
просп. Мира, 22, г. Житомир, 10023, Украина

Михальчук Роман Васильевич
pretty.mihalchuk@mail.ru

Луганский государственный университет
внутренних дел им. Э.А. Дидоренко

ул. Генерала Дидоренко, 4, с. Юбилейне, г. Луганск, 91493, Украина
Поступила в редакцию 24.12.2012г.

References:

1. Antonenko S. A. *Aktual'ni problemi fizichnoyi kul'turi i sportu* [Issues of the day of physical culture and sport], 2005, vol.6–7, pp. 125–129.
2. Zakorko I. P. *Problemi penitenciaranoi teorii i praktiki* [Problems of penitentiary theory and practice], 2000, vol.5, pp. 225–227.
3. Il'in E. P. *Motivaciia i motivy* [Motivation and reasons], Sankt Petersburg, Peter, 2003, 508 p.
4. Koltunec M. I. *Samooborona* [Self-defence], Rostov on Don, Phoenix, 2003, 416 p.
5. Uzun L. S. *Teoriia i praktika professional'noj podgotovki kursantov vuzov MVD Rossii k dejstviiam v ekstremal'nykh situaciiakh* [Theory and practice of professional preparation of students of higher institutes of Ministry of Internal Affairs of Russia to the actions in extreme situations], Dokt. Diss., Sankt Petersburg, 1999, 420 p.
6. Gary Liguori, Kassie Krebsbach, John Schuna Jr. Decreases in maximal oxygen uptake among army reserve officers' training corps cadets following three months without mandatory physical training. *International Journal of Exercise Science*. 2012, vol.5(4), pp. 354–359.
7. Nieuwenhuys A., Caljouw S.R., Leijsen M.R., Schmeits B.A.J., Oudejans R.R.D. Quantifying police officers' arrest and self-defence skills: does performance decrease under pressure? *Ergonomics*. 2009, vol.52, pp. 1460–1468. doi:10.1080/00140130903287981
8. Nieuwenhuys A., Oudejans R.R.D. Effects of anxiety on handgun shooting behavior of police officers: a pilot study. *Anxiety, Stress & Coping*. 2010, vol.23, pp. 225–233.
9. Nieuwenhuys A., Oudejans R.R.D. Training with anxiety: short- and long-term effects on police officers' shooting behavior under pressure. *Cognitive Processing*. 2011, vol. 12, pp. 277–288. doi:10.1007/s10339-011-0396-x
10. Oudejans R.R.D. Reality based practice under pressure improves handgun shooting performance of police officers. *Ergonomics*. 2008, vol.51, pp. 261–273. doi:10.1080/00140130701577435

Information about the authors:

Bondarenko V. V.

gurya@i.ua

National Academy of Internal Affairs
Sq. Solomenskaya, 1, Kiev, 03035, Ukraine.

Prontenko K.V.

prontenko-kostya@mail.ru

Zhitomir Military Institute
World boulevard 22, Zhitomir, 10023, Ukraine

Prontenko V.V.

prontenko-v@mail.ru

Zhitomir Military Institute
World boulevard 22, Zhitomir, 10023, Ukraine

Mykhalchuk R.V.

pretty.mihalchuk@mail.ru

Lugansk State University of Internal Affairs
Str.General Didorenko 4, s. Juvileine, Lugansk, 91493, Ukraine

Came to edition 24.12.2012.